

Šejla Avdić ¹

Metafizički principi: „ljubav i mržnja“

Sažetak

Članak prikazuje određenje ljubavi i mržnje, tačnije prisutne suprotnosti, koja se očituje kroz kretanje u svim segmentima ljudskog života. Ukazati na stanje koje je uzrokovano prisustvom, odnosno odsustvom ovih principa u modernom društvu. Ljubav kao ono što nas vodi prevladavanju otuđenosti i tjeskobe, nasuprot mržnji koja svojim prisustvom nastoji djelovati destruktivno. Aktivni principi - ljubav kao ono što vezujem za znanje i mržnja za ne-znanje. Pravim to poređenje, jer smatram da je ljubav ono što razumijemo samo u stupnju zrelosti, kada nadržavamo duhovno maloljetstvo. U periodu maloljetstva, ne-znanja, kod nas se javljaju samo oblici ljubavi za onim „mrtvim“, materijalnim, i iz njegovog nedostatka dolazi do stvaranja zavisti i mržnje.

Ključne riječi: *metafizika, princip, ljubav, mržnja, individua, zajednica.*

¹ Filozofski fakultet u Sarajevu

Metaphysical principles: "love and hate"

Summary

The article presents the definition of love and hate, more precisely the present opposition, which is manifested through movement in all segments of human life. Indicate the situation caused by the presence or absence of these principles in modern society. Love as that which leads us to overcome alienation and anxiety, as opposed to hatred which by its presence seeks to act destructively. Active principles-love as what I associate with knowledge and hatred as non-knowledge. I make this comparison because I believe that love is what we understand only on the stage of maturity, when we outgrow spiritual infancy. In the period of infancy, non-knowledge, only forms of love for the "dead", material appear in our country, and from its lack comes the creation of envy and hatred.

Keywords: *metaphysics, principle, love, hate, individual, community.*

Riječ filozofija, kao što je općepoznato, potiče od grčke riječi *philia*-ljubav, *priateljstvosophia*-mudrost. Biti filozof znači težiti mudrosti, a mudrost određuje i odnosi se na intelektualno izražavanje na bilo kojem polju, te upražnjavanje morala i njegovih stavova koji vode srećnom i zadovoljnom životu. Filozofija se javlja u subjektu, koji nastoji odrediti svoju egzistenciju u svijetu i prikupiti sredstva koja će mu omogućiti ispunjeno bivstvovanje. Ona je kao temeljno znanje u borbi s raznim oblicima destrukcija koje nastoje čovjeka oblikovati po svojim kalupima, tako što mu zadaju određene zakonitosti koje treba slijediti kroz religije, državne strukture i sl.

Čovjek cijelog života nastoji upoznati sebe i doći do rješenja zagonetke. Osnovni cilj toga krije se u pronalasku metoda koji vodi ka življenju ispunjenog života koji se ostvaruje, kako u sopstvenoj spoznaji, tako i spoznaji načina za funkcioniranje i ostvarenje odnosa unutar zajednica. Filozofija je ono što sa sobom nosi žudnju, ako se samo jednom prepustimo njenom slijedu, kao da samo determinirani u svakom narednom htijenju. Žudnja nas uvijek tjera onom što nije u našem posjedovanju, nastoji da obuhvatimo i apsorbujemo ono što još nije dio našeg identiteta. „*Spoznaj samog sebe*“² - predstavlja način premošćavanja jaza otuđenosti i tjeskobe. Ljudski život jeste život u antagonizmima. Sve što nam se nameće kao korisno za njegov razvoj, dolazi nam u jedinstvu sa svojim suprotnostima. Ono što je određujuće za čovjeka, jesu principi koji su prisutni u svim djelovanjima u odnosu na njegovu izgrađenost.

²Etipovo rješenje zagonetke tebanske Sfinge, kojim Teba biva oslobođena Sfinge, a Edipu pripada grad, vlast i kraljica. (nastavak proročanstva)

Zadovoljavamo potrebe za razvoj kroz slobodu, rad i ljubav. Iz tih odrednica nastojimo formirati i zajednicu koja će da stvara ambijent za razvoj ličnosti, jer priroda čovjeka zahtijeva združenost, koja će umiriti kako njegovo tijelo, tako i dušu. Kako navodi *Muminović*: „...filozofija će biti prihvaćena ili odbačena“ Često biva neshvaćena, kako zbog „antropološke nezrelosti i povijesnog maloljetstva, tako i zbog neizdiferencirane duhovne aktivnosti prema pribavljanju materijalnih moći ili ljudskog dostojanstva.“(*Muminović*, 1998, 8) U zajednicama zbog prisustva različitih individua, različitih odnosa prema znanju i njegovom upražnjavanju, dolazimo do stalnih sukoba i uvida u prisustvo aktivnih principa, ljubavi i mržnje. Ljubav se očituje kao sklad, jedinstvo. Mržnja kao način prevladavanja za ono što želimo, ali je iz tog položaja nemoguće dosegnuti, što ne znači da se ne može preoblikovati, tj. kroz spoznaju doseći vrijednost ljubavi. Ljubav je ono što biva praćeno radošću, ljepotom, a mržnja nas vodi otuđenosti i tjeskobi.

Zašto Ljubav i Mržnju nazivamo metafizičkim principom?

- Odgovor se krije u tome što su oni sastavni dio čovjeka, ono na što se njegova duša dijeli i pri tome ono što njega pokreće i kroz šta biva svjestan svoje egzistencije.

U tim antagonizmima krije se žudnja za dostizanje izvjesnosti i pri tome napretka, kao borba koja nas održava u životu. Borba da se dosegne jedinstvo i ispunjenost. *Heraklit*³

³IzEfesa, oko 540.- 480. pr.n.e.

svojom filozofijom nastoji to prikazati, smatrao je najboljim onaj život koji se živi prema Logosu, što možemo prevesti kao umno, ali kod njega to ne trebamo shvatiti kao neku zasebnu ljudsku sposobnost, već kao sposobnost da se živi po njemu. Logos predstavlja zakone prirode koji su tu prisutni, čak i u nezavisnosti od toga da li su ih ljudi otkrili ili ne. Za *Heraklita* većemo poznatu izreku „*panta rei*“ – „*sve teče*“⁴. To je ono što logos u sebi sadrži, svaki aspekt egzistencije je u stalnoj borbi, neke primjetimo odmah, a za neke je potreban duži vremenski period. Dakle, ta smjena je povezana i potrebna da bi uopšte došlo do kretanja, do nastajanja. Tako da je kosmos oduvijek bio i biće vatra koja se po mjeri pali i gasi, vatra je temelj svega. Vladajuće jedinstvo suprotnosti odražava se na svijet, kao princip, ono na osnovu čega je izgrađen i na osnovu čega se gradi.

Misao je fluidna, ne možemo je zaustaviti niti potisnuti, često se svaka javlja praćena nekim povodom. Tako i svaka filozofska misao, obuhvata i ima elemente one prethodne, pa čak i kada je ideja uzeta u kritičko razmatranje. *Aristotel* kroz hronološki prikaz njegovih prethodnika prepoznaje nastojanja da se objasni samo to kretanje, ako mogu reći sveprisutna borba koja se može poistovjetiti s borbom dobra i zla. „I budući da se pokazalo kako su u naravi prisutne i opreke dobrima, ne samo red i ljepota već i nered i rugoba, te je više zala negoli dobara, i opačina više negoli krasota, zbog toga je jedan drugi uveo Ljubav i Svađu, svaku kao uzrok jedinima od njih.“

⁴Sve je u stalnom nastanku i nestanku, tj.sve se mijenja u svakom aspektu-rastemo, dišemo, zapremina, karakterno, aspekt ljepote.. sve je u stalnoj suprotnosti.

(Aristotel, 1985, 14) Tim slijedom dolazimo do *Empedokla*⁵, koji prvi navodi da su dobro i zlo počela, kako bi prikazao pomenuti uzrok dobara i zla, odnosno dobra i zla. Prema njemu korijeni (*rizomata*) sveg što postoji su vatra, voda, zrak i zemlja. Svaki je zasebno *elejski bitak*⁶ koji je svaki za sebe, jer je svaki u sebi i ne može se pretvoriti u nešto drugo, mogu se međusobno miješati, ali ostaju ono prvobitno. To miješanje ili razdvajanje dešava se pomoću dva principa, a to su: „*Ljubavi Mržnja*“. Cijeli ciklus je kružan, tako da vjerovatno je u periodu njihove združenosti prisutna Ljubav, a Mržnja se nalazi okolo i nastoji da naruši jedinstvo među njih i time dolazi do „svađe“. Svađa sve razluči u pratvari, a ljubav kada ih spoji, nužno je da se iz te pratvari izdvoje dijelovi. Sve se kreće, ciklus je vječan. Ljubav i Mržnja slični su jedinstvu suprotnosti kod *Heraklita*.

Ljubav predstavlja ono što spaja, ono što je prethodno bilo u kaosu, nastoji mu utkati ljepotu i red. A kako u svemu možemo uvidjeti i prisutnost suprotnosti, tako dolazimo i do Mržnje, i one se stalno smjenjuju, nadjačavaju. Smatram da je to prisutno u svakoj individui, ali da postaje prepoznato samo kroz sopstveno osvještavanje i spoznaju. Sposobni smo za takav uvid, onda kada pojmimo šta su prave vrijednosti, jer kao što *Hegel* navodi: „Pojmiti je ovladati“ (Hegel, 1982, 183) Tek tada smo spremni uočiti, postaviti skalu vrijednosti i djelovati u skladu s njima, odnosno biti sposoban slijediti sebe i svoje žudnje, održavajući ih u granicama pozitivnih dosega.

⁵Akraganta oko 490.pr.n.e.,

⁶Riječ je o poimanju bitka, pristaša elejske škole – navode da je bitak vječan i da nije nastao niti da će nestati, bitak je samo ono što jest, bitak jedan i pun i nema praznine.

Ljubav prema *Platonu* predstavlja ispravno polazište za filozofiju. Sama filozofija vođena je tom žudnjom koju krije ljubav u sebi. *Platonovo* učenje u potpunosti premašuje shvaćanja o ljubavi koja su prisutna u modernom društvu. Došlo je do destrukcije u izgradnji skala vrijednosti i pri tome ljudskom su izgledu nametnuta određena pravila koja bi unakazila pravu bit ljepote. Prisutan je trud i zalaganje kako bi se nadrasli najniži oblici ljubavi, ali doseg nije velik. Imamo različita shvaćanja i određenja onog što jeste Ljubav, i ne uspejemo se izboriti sa tim mnoštvom, tako da gubimo mogućnost oblikovanja jedinstva. Razumijevanje Ljubavi na način kako nam to predstavlja *Platon*, bila bi savršen temelj za izgradnju uspješnog i stabilnog društva, jer šta je ono drugo do zajednica koja se ostvaraju između individua. Destrukcija skale vrijednosti, vodi nas samo ka onom “mrtvom”, čiji nedostatak pobuđuje zavist i mržnju i predstavlja ono što društvo usmjerava samo ka težnji za ono što nosi u sebi neku korist.

Antička Grčka u svojoj kolijevci sadrži tri oblika ljubavi: eros, philia i agape. Njih pronalazimo i u modernom društvu, ali kao sredstva koja nam služe za postizanje korisnosti i izrabljivanje okruženja. Nastoji se ponuditi samo privid *Platonog* određenja ljubavi, određenja ljubavi kao najvećeg Dobra.

Svaki od oblika ljubavi, sadrži u sebi žudnju, koja se razlikuje u odnosu na objekt žudnje. Možemo kao osnovne komponente ljubavi navesti: žudnju, objekt žudnje, te srodnosti. Žudnja je uvijek usmjerena prema ono što nije u našem posjedovanju, što pretpostavlja postojanje nekog objekta žudnje, ali ona ostvaruje svoju puninu u jedinstvu sa onim što

joj je srodno po naravi. Kako *Nietzsche* navodi: “Pohlepa i ljubav: kako različito osjećamo pri svakoj od tih riječi! Pa ipak bi to mogao biti isti nagon, dvaput imenovan-jednom grđen s pogledišta onih koji već imaju, u kojima se nagon smirio i koji se sad pribojavaju za svoj *imutak*; drugi put sagledan s pogledišta nezadovoljenih, žednih, te stoga veličan kao *dobar*.” (Nietzsche, 2003, 37)

Božanska ljubav nosi naziv *agape*, odnosno ljubav koja se ostvaruje između Boga i čovjeka, ljubav koja treba da bude iskrena, jer ona predstavlja na neki način sjedinjavanjem i ostvarenjem jedinstva čovjeka s Bogom.

Eros je požudna ljubav prema nečemu, obično se javlja između dvije osobe. To je strastvena ljubav. Eros kod *Platona* se shvaća na drugačiji način, tačnije kao žudnja za spoznajom ideja. Nastojanje da dođemo do spoznaje Ideje koja u sebi krije Ljepotu, Dobro! Jer ljubav je vođena onim što nosi u sebi ugodu i ljepotu. U skladu sa tim *Platon* ukazuje na žudnju, žudnju čiji cilj nije samo zadovoljavanje potreba propadljivog svijeta, već dosezanje onog vječnog.

Oblik ljubavi *philia* predstavlja prijateljsku ljubav. Ljubav koja se jednako javlja između dvije osobe i bez jednostranosti i korisnosti u vidu trenutnog bijega od tjeskobe. Odnosila se na odanost polisu, i razvoju odnosa unutar njega. Ovo je jedan od oblika ljubavi koji je prisutan i kod *Platona*, koji je nastojao da odredi šta je to prijateljstvo i koje prepoznamo oblike, odnosno stupnjeve prijateljstva. *Philia* prema *Platonu* podrazumijeva odnos dvojice koji se osniva na sličnosti i na jednakosti u shvaćanju kreposti, a isto tako i odnos koji nastaje između nekog oskudnog i bogatoga, čemu je temelj suprotnost.

Stupanj koji je poželjno postići, kao najviši, jeste upravo ovaj koji si zasniva na sličnosti, onaj koji je ispunjen obostranošću i pri tome ono što nosi u sebi istinu. Obostranost u odnosu ukazuje nam na stupanj na kojem se nalazimo i kada jednom uvidimo njegovu čar i vrijednost, nema nesigurnog tla za daljnji razvoj. Najniži temelji se zasniva na suprotnosti i pri tome na jedinstvu koje se ostvaruje poradi korisnosti, odnos u kojem prepoznamo jednostranost, koja se može prepoznati kroz lažne odnose, odnose koji ne uvažavaju drugu stranu, već nastoje zadovoljiti samo vlastito htijenje. *Platon* ga opisuje kao ono opasno i divlje. Što bi mogli zamisliti kao nesiguran i maglovit put. Žudnja se usmjerava samo prema tijelu, bez uvida u druge vrijednosti, bez težnje za otkrivanjem tajne drugog i pri tom određenja sopstvene egzistencije. Stupanj koji je prisutan između ova dva, ogleda su u stalnoj borbi koja nam u iskricama donosi uvid u vrijednosti prvog stupnja, ali čiju vrijednost nismo potpuno osvijestili.

U dijalogu *Lisid Platon* iznosi Hipotalovjednostranu žudnju za mladim Lisidom. Sokrat uviđa opasnost koju taj oblik žudnje nosi sa sobom, koja može probuditi kod Hipotala bijes, koji će uzrokovati ono što je produkt Mržnje, a to je zlo. Hipotal ne nastoji neposredno se približiti Lisidu, već svoju zaljubljenost ispoljava kroz hvalospjeve koji ne dopiru do Lisida i kroz to Sokrat i uviđa samo ono što vodi njegovom ispoljavanju egoistične naravi. On ljubi samo sebe i drugog posmatra samo kao predmet za svoje kratkotrajno ispunjenje. Sve ukazuje na to da je on zaljubljen samo u fizički izgled njegovog ljubljenoga, jer da je suprotno on bi ga posticao na rad i napredak u znanju, s ciljem osvještavanja i kretanja ka istinskoj ljubavi koja se ne temelji na površnosti.

Ovakva ljubav ne vodi ka sreći, a sreća koja nas ispunjava zbog istinske ljubavi i jeste ono čemu težimo. Najniži oblik ljubavi možemo definisati samo kao njen privid! Kao što *Aristotel* navodi, krajni cilj svih ljudskih djelovanja ogleda se u dolasku do sreće, te pri tome težimo da se naša djelovanja približe savršenstvu. Sreća jeste najviše dobro, a ona se krije u djelatnostima koje su u skladu s vrlinom.

Kako bi došli do najvišeg stupnja, moramo nadići i srednji stupanj. Srednji stupanj sadrži karakteristike oba, jer se temelji na suprotnostima, ali usmjeren ka dobru. Nalazimo se u situaciji u kojoj teško možemo da kontrolišemo vlastita osjećanja, ali ipak određujemo se prema korisnosti. Čovjek biva zbunjen i neodređen, ali ipak kroz uvid u ono što nosi dobro sa sobom, ima mogućnost napredovanja i težnje ka najvišem stupnju.

Najbolji prikaz kontinuiranog slijeda možemo uočiti na sljedećem primjeru. Uz pomoć kojeg Sokrat nastoji ukazati Hipotalu na pokrešan pristup i ophođenje prema njegovom ljubljenu, a to je ono što se vezuje za roditeljsku ljubav. Roditelji vole svoje dijete, ali mu bez obzira na to ukidaju slobodu, dijete u takvim ograničenjima ima manje slobode od roba. Cilj roditelja jeste da dijete postigne cilj, da dosegne sreću. Put koji mora proći vodi iz neznanja u znanje, a znanje je ono što nas vodi ka nadržanju intelektualnog maloljetstva i vodi ka zrelosti. Tek onda kada prođe put vaspitanja i obrazovanja, biva oslobođen ograničenja. Kod roditelja uočavamo naklonost prema djetetu, žudnju koja je usmjerena da ono dosegne cilj, da bude sretno, te na kraju da osjeti slobodu i da u njoj ne izgubi svoje usmjerenje.

Najviši stupanj prijateljstva, jeste prijateljstvo koje se zasniva na srodnosti duša. Ono prijateljstvo koje se može odrediti kao njihovo prepoznavanje, prepoznavanje po sličnosti karaktera. Zasniva se na iskrenom i istinskom prijateljstvu, onom u kojem ne mogu postojati zavist i ljubomora, već se na sve ono što je dio zasebnog posjedovanja, postavlja kao zajedničko. Pored privlačnosti, bit takvog funkcioniranja, jeste jedinstvenost u razgovoru, kao tačka u kojoj se sjedinjuju isprepletene misli i osjećaju. Formira se najviše dobro, koje u temeljima sadrži vrline koje smo ojačali i ukorijenili u svoja djelovanja. Ako je naše djelovanje prožeto navedenim, onda mi imamo apsolutnu moć, moć kojom nadjačavamo ono što zlo predstavlja i nosi sa sobom.

Ljubav za *Platona* predstavlja vodilju na putu čovjekove potpune spoznaje i ostvarenja. Jedino ona čovjeka vodi do onog istinskog i vječnog. Ali, ono što možemo primjetiti, jeste da, njegovi oblici ljubavi međusobno se nadopunjuju. Ono što nalazimo u njegovim dijalozima *Lisid* i *Gozba*, postavlja nam se kao putokaz kojim krećemo od svijeta u kojem se nalazimo i snalaženjem u njemu kako bi se osnažili i nadrasli žudnju za prolaznim.

Philia predstavlja jedan oblik ljubavi, druga jeste eros. Platon u djelu *Gozba* koje predstavlja udruživanje dijalektičkog i mitskog uobličavanja koje vodi ka najdubljoj spoznaji, iznosi hvale bogu Erosu – bogu Ljubavi. U kojem navodi da on nije ni dobar ni ružan, ni lijep, nego je između, između dobra i zla, između smrtnog i besmrtnog. On je veliki demon koji posreduje između bogova i ljudi, most između konačnog i beskonačnog.

Preko ljepote se postiže besmrtnost, koja se zadobija u njenom rađanju, kroz tjelesno i duhovno – gdje duhovna djeca bivaju besmrtnija, a to su mudrost i vrlina, kako nalazimo u djelu *Platona*. Eros je stvaralačka snaga, koja nas vodi od čulnog i propadljivog ka istinskom i vječnom. Na tom uzdizanju imamo tri etape: tijelo, duša i saznanje. Nakon promatranja tijela, prvo jednog, zatim dva i naposljetku svih, oblikujemo doživljaj ljepote uopšte. Poslije tjelesne ljepote krećemo se ka duševnoj koja ispunjava veći stupanj. Nadrastamo ono podjedinačno i krećemo se ka općem, zalazimo u sferu moralnosti, jer je duševna ljepota satkana od niti etičkih momenata. Nadalje, nad moralnom ljepotom nalazimo kao naredni stupanj, ljepotu pojedinačnih saznanja, zatim upređivanjem njih dolazimo do formiranja opšteg saznanja. I dolazak do cilja, sadržava u sebi ljubav prema mudrosti, prema saznanju onog besmrtnog, onog što u sebi sadrži Dobro i Ljepotu kao jedinstvo. Dolazimo do onog za čim smo žudili, bivamo opijeni ljubavlju kroz ljepotu koja je sadržana u njemu.

U dijalogu *Fedar* nastoji odrediti šta je ono što predstavlja sama ljubav, dolazeći do stava da je ona požudna, ali i dvovrsna, jer u svakom od nas nahode se dvije sile koje nama vladaju i pokreću nas. Jedna od njih je ona urođena, ona što nas stavlja u okove i dozvoljava nam da imamo uvid samo u sjene, neumjerena žudnja za nasladama. Nasuprot nje je ona stečena, misao, koja teži za onim što je najbolje. U *Fedru* opisuju dušu, kao ono što je sastavljeno od dva uzdodržja, nejednaka konja, dobra i zla, i koja se duša napuni zloćom i zaboravom, pada na zemlju i tu i pojavnom svijetu provodi svoj život i kada je

ugleda pojavnu ljepotu, ona je podsjeća na onu pravu koju je opažala u svojoj preegzistenciji.

Dakle, eros vodi čovjeka ne samo duhovnom saznanju, nego i stvaralačkom podizanju i unapređenju kako njega samog, tako i njegove okoline i društvene cjeline. "Istinsko sjedinjavanje, pravu ljubav imamo samo među živima koji su po moći jednaki i, dakle, potpuno živi jedno za drugo, koji ni sa koje strane jedno prema drugom nisu mrtvi; ona isključuje sva suprotstavljanja, ona nije razum, čiji odnosi različito ostavljaju kao različito i čije samo jedinstvo su suprotstavljanja; ona nije um, koji svoje određenje apsolutno suprotstavlja određenom; ona nije ništa što ograničava, ništa ograničeno, ništa konačno; ona je osjećaj, ali ne neki pojedinačni osjećaj; iz pojedinog osjećaja, zato što je on samo djelimični život, život se razjašnjenjem rasutosti probija u različitosti osjećaja i da bi sebe našao u ovoj cjelini različitosti; u ljubavi ova cjelina nije sadržana u sumi mnogih posebnih, razdvojenih; u njoj život nalazi sam sebe, kao udvostručenje sebe samog i kao svoje jedinstvo; život je, polazeći od nerazvijenog jedinstva, preko obrazovanja prošao krug do jednog dovršenog jedinstva; naspram nerazvijenog jedinstva stajali su mogućnost razdvajanja i svijet; u razvitku je refleksija producirala sve više suprotstavljenog, koje se objedinjavalo u zadovoljenom nagonu, dok cjelinu samog čovjeka nije njemu suprotstavila, dok ljubav refleksiju ne ukine u potpunoj beozobjektivnosti, dok tom suprotstavljanju ne oduzme karakter nečeg stranog i dok život sebe samog ne nađe bez daljnjih nedostataka. U ljubavi ima još odvojenog, ali ne više kao odvojeno, već kao jedno, a živo osjeća živo" (Hegel,

1982: 186) U ljubavi iščezava materijalnost i dvojno, mnoštvo, postaje jedno, postaje život.

Kako prepoznati Ljubav, kako se oduprijeti Mržnji?! Da li postoje neke norme koje bi nam omogućile jasan uvid u to?! U modernom svijetu nalazimo razne definicije ljubavi, u tom mnoštvu ona gubi svoj smisao. Zagovaramo ljubav, a sve više u odnosima bivamo ispunjeni mržnjom, i to je sve produkt nesavladanih strasti, gubitkom iz vida umjerenosti u koju ih moramo ukalupiti. Smatram da ljubav zahtjeva znanje, znanje u koje ulažemo ogroman trud da bi istrajali u tome. Kako bi bili u stanju nešto da primijenimo u praksi i da svakodnevno djelujemo po tom principu, moramo prethodno imati znanje o njemu. "Prvi korak u tom nastojanju je spoznaja da ljubav predstavlja umijeće...Proces ovladavanja umijećem može se prikladno podijeliti na dva dijela: jedno, ovladavanje teorijom, i drugo, ovladavanje praksom." (E. Fromm, 1980: 12) Čovjek kao svijesno biće, ima mogućnost pitati se o ličnoj egzistenciji, o okruženju u kojem biva i djeluje, pa sve do uočavanja potrebe za interakciju s drugim ljudima. Svijestan pri tome i onog što mu pobuđuje strahove, strah o prestanku bivanjam, usamljenosti i gubitka. Sve to uječe na njegovu otuđenost i osjećaj tjeskobe. Cijeli život nastojimo pronaći način da premostimo taj jaz, da osjećamo sigurno tlo, koje nas vodi ispunjenosti, ka jedinstvu. Iz toga se javlja potreba za izgradnjom zajednice, u kojoj može oblikovati i izgraditi svoje Ja, svoj potpuni identitet. Kako bi zadovoljili ono što od nas zahtjeva okruženje, tačnije kako bi funkcionisali u odnosu na zavist prema drugima, ne vidimo veću vrijednost do u onom što je materijalna korisnost i izrabljivanje drugog da bi se došlo do cilja. Tako da ljubav više nije stvaralačka snaga koja nas

vodi onom što je srodno besmrtnom, već ono što je korisno propadljivom.

Moderni svijet, premošćava jaz raznim opojnim sredstvima, kako bi na određene momente osjetio da pripada zajednici, da je dio jedinstva. Kao i zagovaranje ljubavi, oblik erosa, koji postaje kompromis između dvoje ljudi koji nastoje funkcionirati kao tim, prateći norme koji postavljaju jedno za drugo. Ali, sve to biva trenutno, kratotrajno i ponovo smo izgubljeni, ponovo nas obuzima bojaznost. Ono što nam se čini kao najbolji način za prevladavanje ovog problema, jeste konformizam. Koliko je učestalo, govori nam to, da je ono postalo navika koju slijedimo bez prigovora. Obuhvata nas u sebe od samog rođenja i postajemo njegovi robovi čija je hrana ne-znanje. Imamo slobodu, tačnije nametnutu slobodu, koja nam daje privid da slijedimo vlastite ideje, kao pravac za koji je manjina već predodredila putokaz. Konformizam jeste trajan oblik, ali nedovoljnog intenziteta. Zbog toga imamo probleme sa sve veći porastom potreba za uživanjem u alkoholu, drogama, samoubojstvu i sl. Pri tom gubi se mogućnost uvida u to da je ljubav jedina spona između smrtnog i besmrtnog i da nam ona može omogućiti osjećaj dolazak do jedinstva. Spoznati to, znači da smo učini već jedan dio koji od nas zahtjeva umijeće ljubavi. Sve ostale oblike nezrele ljubavi koji su produkt neznanja i koji se pri tom prikazuju kroz mržnju prema samom sebi, treba napustiti. Simbiotska sjedinjenja, koja se prikazuju kroz mazohizam i sadizam, narušavaju principi slobode i predstavljaju prikaz nezrelosti modernog društva. Svijesni smo mi žudnje koja je prisutna u nama, jer imamo empirijski uvid u njeno zadovoljstvo, ali smatramo da smo je kontrolirali kada zadovoljimo jedno od njenih htijenja, te zbog

neznanja nismo u stanju uvidjeti koliko produbljuje našu otuđenost i tjeskobu.

“Zrela ljubav je sjedinjenje pod uvjetom očuvanja vlastitog integriteta, vlastite individualnosti. Ljubav je aktivna čovjekova snaga, snaga koja probija zidove što razdvajaju čovjeka od njegovih bližnjih, koga ga sjedinjuje s drugim.” (E. Fromm 1980: 24/25) Samo posredstvom nje možemo prevladati osjećaj otuđenosti i tjeskobe, a da pri tome nismo uslovljeni promjenom vlastitog integriteta. Ljubav se rađa u slobodi, jer jedino tada možemo biti ono što doista jesmo, ako djelujemo pod pritiskom neke sile, onda to više nije ljubav. Smatram da prvo trebamo krenuti od ljubavi prema samom sebi, gdje ne uzimam u obzir sebičnost, jer sebičnost je svakako suprotnost ljubavi, već da kroz sebe spoznamo ono Dobro i da to nastojimo potsticati i tražiti u drugima.

Religijska ljubav je ljubav koju bi ostavila u privatnoj sferi svakog pojedinca, da ne bi predstavljala nadmetanje konformizma i pri tome narušavanje slobode. Religijski Bog kroz povijest imao je razne oblike, krećući se od politeističkih do monoteističkih oblika, ali u svakom od njih on je predstavljao vrhovno dobro, koje našu poniznost nagrađuje blaženstvom na ovom svijetu.

Nadalje, ono što se u društvu razvija nakon ljubavi prema sebi, jeste, bratska ljubav, ljubav između jednakih. Ova ljubav jeste ona koja odgovara *Platonovom* obliku *philia*, a cilj trebamo vidjeti u njenom najvišem stupnju. I na kraju dolazimo do erotske ljubavi koja je sjedinjenje s drugom osobom, ali u pogledu potpunog stapanja. “Erotska ljubav zahtijeva izvjesne

specifične, visoko individualne elemente koji postoje između nekih, ali ne svih ljudi.” (E.Fromm, 1980, 53)

Konačno, rezultate ovih relacija u metafizičkim promišljanjima, možemo naći u socijalnim istraživanjima, koja ukazuju na mogućnost prevladavanja konflikata i uspostavljanja društva koje građanima može obezbijediti “dobar život“. James Bohman u nastojanju uspostavljanja nove koncepcije društvene znanosti, rješenje realnih društvenih konflikata vidi upravo u prevladavanju u metafizici postavljenih suprotstavljenosti. Imajući u vidu cjelokupne društvene odnose, James Bohman će u kontekstu podvući da je prevladavanje društvenih tenzija moguće samo ako “u svim od ovih primjera, socijalno-znanstvena objašnjenja igraju vrlo važnu ulogu u kritičkoj refleksiji i praktičnim promjenama.“ (J. Bohman, 1991: 237) Razumijevanje i objašnjavanje ljudskog djelovanja, a posebno porijekla i razvoja konflikata, nezaobilazno mora da polazi od socijalnih uzroka, koji su dalekosežno određeni u epistemološkim strukturama jedne zajednice. Razumjetiove epistemološke osnove, teko da je moguće bez razumijevanjametafizičkih principa na kojima je uspostavljena ideja polarizacije bića, a time i ukupnih društvenih odnosa.

Literatura:

- Cavanaugh, William .T (2009): The Myth of Religious Violence. Oxford University Press.
- Davidson, D. (2000) *Istraživanje o istini i interpretaciji*. Zagreb: Demetra.
- Aristotel, *Metafizika*, SNL, Zagreb, 1985.
- J. Bahman, *New Philosophy of Social Science*, Oxford: Polity Press, 1991.
- E. Fromm, *Umijeće ljubavi*, Naprijed, Zagreb, 1980.
- G. W. F. Hegel, *Rani spisi*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1982.
- R. Muminović, *Uvod u filozofiju*, Logos, Sarajevo, 1998.
- F. Nietzsche, *Radosna znanost*, Demetra, Zagreb, 2003.
- Platon, *Ijon-Gozba-Fedar*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1985.
- Platon, *Gozba*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.